

УДК 343.9.01

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-2-5>**Пономарьова Тетяна Ігорівна**

кандидат юридичних наук,

завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання

кримінальним правопорушенням факультету № 3

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0002-5924-614X

**СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ЖЕРТВИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**

У статті розглянуто особливості структури неповнолітньої жертви кримінального правопорушення. Вказано, що під структурою особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення необхідно розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників та факторів, котрі впливають на індекс ймовірності потрапляння підлітка у кримінально протиправну ситуацію, що зумовлено наявністю сприяючих умов. Зазначено, що будь-яка жертва – це заручник власної поведінки та вміння реагувати на нестандартні ситуації. Детермінація віктимної поведінки не залежить від тяжкості кримінального правопорушення, вона пов'язана насамперед зі ступенем фактичної ролі жертви в механізмі кримінально протиправної поведінки та її інтеракції із суб'єктом правопорушення. Підсумовано, що до структури особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення має входити: 1) демографічні ознаки – особливості людини, які характеризують її як біологічну, розумну істоту, наділену певними елементарними рольовими функціями (стать, вік, сімейне становище тощо); 2) соціально-побутові – особливості людини, набуті внаслідок дорослішання, якими зумовлено якість виховання в родині, закладах освіти тощо. Соціально-побутові ознаки визначають загальне уявлення неповнолітнього про базові речі; 3) громадянсько-рольові – особливості людини, які формують її як громадянина країни (дотримання конституційних обов'язків); 4) морально-ціннісні – уявлення неповнолітнього про духовність, саморефлексія, розуміння найвищої цінності людського буття та усіх, пов'язаних із цим матерій; 5) психолого-медичні – особливості, які зумовлені відхиленнями у здоров'ї дитини, що сприяє віктимізації; 6) кримінологічні – інтеракція з кримінальним правопорушником та всі пов'язані з цим об'єктивні та суб'єктивні фактори віктимізації. Запропонована структура зумовлює відповідну типологію неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень.

Ключові слова: неповнолітній, жертва, кримінальне правопорушення, детермінація, структура, ознаки, суб'єкт правопорушення.

Ponomarova T. I. PERSONALITY STRUCTURE OF A MINOR VICTIM OF A CRIMINAL OFFENSE

The article examines the peculiarities of the structure of a minor victim of a criminal offense. It is indicated that the personality structure of a minor victim of a criminal offense should be understood as a set of objective and subjective factors and factors that affect the index of the probability of a teenager falling into a criminally illegal situation, which is caused by the presence of enabling conditions. It is noted that any victim is a hostage of his own behavior and ability to react to non-standard situations. The determination of victim behavior does not depend on the severity of the criminal offense, it is primarily related to the degree of the actual role of the victim in the mechanism of criminal illegal behavior and its interaction with the subject of the offense. It is summarized that the structure of the personality of a minor victim of a criminal offense should include: 1) demographic characteristics - human characteristics that characterize him as a biological, intelligent being endowed with certain elementary role functions (gender, age, family status, etc.); 2) social and domestic – human characteristics acquired as a result of growing up, which determine the quality of upbringing in the family, educational institutions, etc. Social and household characteristics determine the general idea of a minor about basic things; 3) civic-role – features of a person that shape him as a citizen of the country (observance of constitutional duties); 4) moral and value – a minor's idea of spirituality, self-reflection, understanding of the highest value of human existence and all related matters; 5) psychological and medical - features that are caused by deviations in the child's health, which contributes to victimization; 6) criminological - interaction with a criminal offender and all related objective and subjective factors of victimization. The proposed structure determines the appropriate typology of minor victims of criminal offenses.

Key words: minor, victim, criminal offense, determination, structure, signs, subject of the offense.

Вступ. Представники сучасної віктимологічної науки все частіше почали робити спроби відійти від класичного розуміння сутності віктимної поведінки потерпілого від кримінального правопорушення та особливостей його особистості як детермінанта віктимності. Однак, незважаючи на це, закладений «скелет» уявлення про кримінально небезпечну поведінку залишається універсальним та являє собою схему: «віктимогенні чинники та фактори – викривлення уявлення про здорову та безпечну поведінку – неприйняття потенційної кримінально протиправної небезпеки – віктимізація». Отже, ми можемо стверджувати, що віктимна поведінка завжди починається з компіляції внутрішніх та зовнішніх чинників, котрі негативно впливають на свідомість людини. При цьому, на жаль, віктимна поведінка інколи трансформується у кримінально протиправну, що зумовлено тим, що вони обидві мають спільне ядро, яким є девіантність. Таким чином, ураховуючи актуальність та доцільність розгляду структури та типології жертви кримінального правопорушення як «керівного центру» віктимності, пропонуємо зупинитись на цьому питанні більш детально.

Матеріали та метод. В ході дослідження було проаналізовано національне кримінальне законодавство, а також наукові праці українських та зарубіжних вчених. Методологічну основу дослідження складають положення діалектичного матеріалізму, соціологія та психологія віктимної поведінки, а також заснований на їх основі комплекс загальнонаукових теоретичних методів, серед яких: антропологічний, системно-структурний, компаративний, синергетичний, соціологічний.

Результати. Відтак «за прийнятою у віктимології методикою дослідження жертви кримінального правопорушення до її структури входять: 1) соціально-демографічні ознаки (стать, вік, освіта, сімейний стан тощо); 2) кримінально-правові ознаки (роль жертви в генезисі злочинної поведінки та у створенні криміногенної ситуації); 3) соціально-рольова характеристика, що включає в себе сукупність видів діяльності особи в системі суспільних

відносин як громадянина, сім'янина, члена трудового колективу тощо; 4) морально-психологічна характеристика, що відображає ставлення особи до соціальних цінностей і соціальних функцій, які вона виконує. Вона виявляється у ставленні до держави, суспільства, громадянських обов'язків, колективу, оточуючих людей, себе тощо. Сюди ж належить і кримінально-правова система особи, тому що потерпілий зазвичай з'являється в процесі застосування кримінально-правових норм» [1, с. 110]. На нашу думку, запропонована структура особистості жертви кримінального правопорушення є не повною мірою завершеною. По-перше, такого роду структура зумовлює той вид суспільно небезпечного діяння, від якого потенційно може постраждати конкретна особа. Інакше кажучи, не будь-яка людина може стати жертвою. Наприклад, потерпіти від незаконного абортів може тільки вагітна жінка, від незаконного проведення дослідів – особа, яка підходить у ролі піддослідного за певними ознаками тощо. Тобто особливості особистості жертви завжди корелюються із ситуативно-варіативним фактором, який зумовлює конкретний вид протиправного діяння відносно конкретної особи. По-друге, під час характеристики жертви, зокрема неповнолітньої, ми маємо враховувати медичну сторону її особистості, тобто певні захворювання, котрі зумовлюють її віктимність. Отже, під структурою особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення необхідно розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників та факторів, котрі впливають на індекс ймовірності потрапляння підлітка у кримінально протиправну ситуацію, що зумовлено наявністю сприяючих умов. Ураховуючи вказане, вважаємо, що до структури особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення має входити: 1) **демографічні ознаки** – особливості людини, які характеризують її як біологічну, розумну істоту, наділену певними елементарними рольовими функціями (стать, вік, сімейне положення тощо); 2) **соціально-побутові** – особливості людини, набуті внаслідок дорослішання, якими зумовлено якість виховання в родині, закладах освіти

тощо. Соціально-побутові ознаки визначають загальне уявлення неповнолітнього про базові речі; 3) *громадянсько-рольові* – особливості людини, які формують її як громадянина країни (дотримання конституційних обов'язків); 4) *морально-ціннісні* – уявлення неповнолітнього про духовність, саморефлексія, розуміння найвищої цінності людського буття та усіх пов'язаних з цим матерій; 5) *психолого-медичні* – особливості, які зумовлені відхиленнями у здоров'ї дитини, що сприяє віктимізації; 6) *кримінологічні* – інтеракція з кримінальним правопорушником та всі пов'язані з цим об'єктивні та суб'єктивні фактори віктимізації. Запропонована структура зумовлює відповідну типологію неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень.

Фахівці надають такий коментар: «Віктимна поведінка – це дії або бездіяльність особи, що зумовили вибір її у ролі жертви і стали приводом для вчинення злочину в конкретній життєвій ситуації. За своєю суттю віктимна поведінка – це небезпечна для суб'єкта поведінка в ситуації взаємодії зі злочинцем. небезпечною така поведінка стає з урахуванням особливостей місця, часу та сценарію розвитку подій перед вчиненням злочину або у момент злочинного посягання. Віктимна поведінка привертає увагу зловмисника, зумовлює вибір жертви, стає приводом для вчинення злочину проти конкретної особи, яка виявилася підвищено уразливою в конкретній ситуації. За формою вини така поведінка переважно є необережною. Значно рідше люди навмисно наражаються на небезпеку протиправних посягань. За моментом виникнення віктимна поведінка передусім вчиненню злочину або проявляється у момент взаємодії злочинця і жертви. Так само розгортання та зміна віктимної поведінки відбувається у ході вчинення злочину. Проявів віктимної поведінки відносно небагато, здебільшого вони є типовими. Віктимна поведінка становить зовнішній прояв віктимності особи. Вона формується під впливом генотипу, життєвого досвіду та середовища проживання» [3, с. 125]. Насправді запропоноване вище є занадто узагальненим та у глобальному сенсі не вирішує проблеми типології неповнолітніх

жертв кримінальних правопорушень. На нашу думку, завжди необхідно враховувати той факт, що будь-яка жертва – це заручник власної поведінки та вміння реагувати на нестандартні ситуації. Детермінація віктимної поведінки не залежить від тяжкості кримінального правопорушення, вона пов'язана насамперед зі ступенем фактичної ролі жертви в механізмі кримінально протиправної поведінки та її інтеракції із суб'єктом правопорушення. Тобто нас має цікавити ступінь взаємозв'язку жертви з правопорушником, вини жертви та її загальна особистісна характеристика.

У зв'язку із вказаним нам більше імпонує думка В. О. Тулякова, який вважає, що класифікувати жертв кримінальних правопорушень можна на: а) імпульсивних жертв, що характеризуються переважним несвідомим почуттям страху, пригніченістю реакцій і раціонального мислення на напади правопорушника (феномен Авеля); б) жертв з утилітарно ситуативною активністю. Добровільних потерпілих, рецидивних жертв, що у зв'язку зі своєю діяльністю, статусом, необачливістю попадають у кримінальні ситуації; в) настановних жертв. Агресивних жертв, «ходячих бомб», істероїдів, провокуючих злочинця на відповідні дії зухвалою поведінкою; г) раціональних жертв. Жертв провокаторів, що самі готують ситуацію здійснення кримінального правопорушення і самі попадають у цю пастку; д) жертв із ретретистською активністю. Пасивних провокаторів, що своїм зовнішнім виглядом, способом життя, підвищеною тривожністю і доступністю підштовхують злочинців до здійснення правопорушень [4, с. 112]. Запропоноване вченим є достатньо цікавим та надає можливість створити уявлення про психологічний портрет жертви кримінального правопорушення.

Зважаючи на те, що віктимна поведінка може бути необережною, ризикованою, провокаційною, об'єктивно небезпечною для самого потерпілого й у результаті чого може сприяти створенню криміногенної ситуації, а в деяких випадках і вчиненню кримінального правопорушення, то це не є негативною, фатальною рисою особи. Ступінь віктимності будь-якої людини може бути

зведений до нуля. Усе залежить від того, чи обирає людина найбільш оптимальний варіант поведінки, щоб не створювати віктимогенну ситуацію. Віктимізація і злочинність як соціальні процеси багато в чому визначаються загальною характеристикою і станом культури суспільства, що організує людське життя в цілому. Соціальні потреби, переконання, цінності і норми формують історичні типи віктимної і злочинної поведінки, впливаючи на зміну систем соціального контролю і відношення до жертв кримінальних правопорушень [5, с. 29]. У цьому контексті можна сказати, що поведінка потенційної жертви залежить виключно від об'єктивних умов суспільно небезпечного діяння та її комунікативних навичок. При цьому наявність окремих ознак та рис характеру можуть забезпечити від одного виду кримінально протиправного діяння та сприяти іншому. Це свідчить про фактичну диференційованість особливостей, котрі не дозволяють скласти універсальний **типовий** портрет жертви кримінального правопорушення. Отже, **під особою жертви кримінального правопорушення** необхідно розуміти сукупність суб'єктивних соціально та юридично значущих особливостей, котрі в поєднанні з іншими об'єктивними умовами та обставинами сприяють та/або зумовлюють схильність людини стати жертвою суспільно небезпечного діяння, тим самим віктимізуючи її. Здебільшого обрання виду кримінально протиправної поведінки та жертви не залежить від набору конкретних ознак особистості кримінального правопорушника та зумовлюються його духовними, а також матеріальними потребами та вподобаннями. Що стосується жертви кримінального правопорушення, частіше за все її віктимна поведінка є результатом об'єктивних умов, в яких вона опинилась, а її особистісні якості лише сприяють або полегшують вчинення протиправного акту. Вказане зумовлює сумнів щодо існування типового портрету особи злочинця та жертви кримінального правопорушення.

О. М. Джужа наводить комплексний підхід до досліджуваного питання, в основі класифікації якого лежить ступінь віктимності. На його думку, це дає можливість виділити

кілька типів жертв кримінальних правопорушень: 1) випадкова жертва – коли особа стає такою внаслідок збігу обставин. Взаємовідносини, що виникли між жертвою і злочинцем, не залежать від їх волі і бажання; 2) жертва з незначним ступенем ризику – особа, яка живе за нормальних для всіх людей факторів ризику і віктимність якої зростає непередбачено під впливом конкретної несприятливої ситуації; 3) жертва з підвищеним ступенем ризику – особа, яка володіє низкою віктимних властивостей. До цієї категорії належать два основні види жертв: а) жертви необережних кримінальних правопорушень – коли характер роботи, що вони виконують, або їх поведінка у громадських місцях мають вищу, ніж звичайна, віктимність; б) жертви умисних кримінальних правопорушень, соціальний статус яких або роль, що вони виконують, містять підвищений ризик; 4) жертва з дуже високим ступенем ризику – особа, морально-соціальна деформація якої не відрізняється від правопорушників» [6, с. 130]. О. Ю. Юрченко вважає «за доцільне провести класифікацію жертв кримінальних правопорушень залежно від характеру взаємовідносин між потерпілим та злочинцем, які передували кримінальному правопорушенню, відносячи до них: 1) ситуаційні жертви (вчинення суспільно небезпечного діяння відбувається під впливом конкретної життєвої ситуації, що склалася; вибір жертви є випадковим; як правило, потерпілий і спричинювач шкоди не були знайомі і не мали ніяких стосунків. Це характерно, наприклад, для вбивства або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень з хуліганських мотивів); 2) імовірнісні жертви (вчинення протиправних діянь стосовно цих осіб має імовірний характер. Злочинний наслідок за таких обставин є випадковим щодо конкретної жертви. Наприклад, у ході бійки мають значення фізичні особливості людини: сила, спритність, здатність першим заволодіти зрядям кримінального правопорушення. Теоретично для учасників конфлікту існує рівна ймовірність стати злочинцем або потерпілим); 3) заздалегідь визначені жертви злочинних діянь (шкоди зазнають люди, пов'язані зі злочинцем родинними, дружніми, інтимними

та іншими близькими стосунками. Найчастіше кримінальне правопорушення є результатом несприятливої ситуації, що склалася ще задовго до його вчинення, напружених стосунків між учасниками конфлікту» [7, с. 11]. В контексті розглянутих вище типологій та класифікацій можемо підсумувати, що **на сьогодні до типів неповнолітніх жертв кримінального правопорушення можна віднести:** 1) всебічно-віктимний – неповнолітні особи, наділені рисами, які зумовлюють їх високий віктимний потенціал; 2) ірраціонально-некритичний – неповнолітні особи, які є віктимними через своє незнання та невміння правильно оцінювати життєві ситуації; 3) провокативно-імпульсивний – активно-агресивні неповнолітні, які своїми діями провокують суб'єкта на вчинення кримінального правопорушення; 4) лабільний – неповнолітні особи, які несвідомо ставлять себе під загрозу через психологічні особливості нервової системи та швидкості сприйняття (такі особи часто стають хронічними/рецидивними жертвами); 5) жертви-ретристи – неповнолітні особи, віктимна поведінка яких зумовлена фактичною віддаленістю від суспільства, що призвело до втрати орієнтування у правилах безпечної поведінки.

Як ми вже зазначали, «поряд із віктимною поведінкою завжди присутній ситуативно-рольовий фактор, котрий взаємопов'язаний із типом особистості неповнолітньої жертви. Такі ситуації не завжди вписані в механізм кримінально протиправної поведінки та часто існують самостійно, мотивуючи тим самим початок сценарію кримінально протиправної поведінки. Всі ситуації, в яких неповнолітній може стати жертвою незаконного діяння, вчені поділяють на декілька видів, серед яких: 1) ситуації, в яких поведінка жертви спричиняє об'єктивну можливість учинення кримінального правопорушення: дії жертви, що призвели до аварійної ситуації на транспорті; всепрощення, яке дає злочинцеві змогу продовжувати злочинну діяльність; відсутність критичності, без якої шахрайство було б неможливим; 2) ситуації провокаційного характеру з негативною поведінкою жертви. У цих випадках поведінка жертви полягає в

нападі, образі, приниженні, провокації, підбурюванні, загрози тощо; 3) ситуації провокаційного характеру з позитивною поведінкою жертви (наприклад, дії працівника поліції, який постраждав під час захисту третьої особи); 4) замкнуті ситуації, в яких дії жертви спрямовано на заподіяння шкоди собі самій (наприклад, заподіяння собі каліцтва з метою ухилення від військової служби, знищення власного майна тощо); 5) ситуації, в яких поведінка жертви є абсолютно нейтральною з точки зору впливу на поведінку злочинця і вчинення кримінального правопорушення» [8, с. 90]. Тобто, «виходячи із запропонованої типологізації, можна говорити про те, що моменту найвищої точки віктимності (безпосередньо злочинний акт) передують низка факторів: віктимна поведінка (яка включає в себе сукупність взаємопов'язаних дій: **суб'єктивні** – мотивація тих чи інших дій, які роблять вагомий внесок у механізм кримінального правопорушення, а саме: **латентна віктимна поведінка** (тривала позиція жертви, зумовлена небажанням співпрацювати із правоохоронними органами через страх помсти з боку злочинця, зневіра в поліції, небажання завдавати шкоду злочинцеві через родинні зв'язки з ним, матеріальну залежність тощо (Б. М. Головкін зазначає, «що моментом виникнення стану латентності жертви є фактичне заподіяння кримінальним правопорушенням шкоди фізичній чи юридичній особі. Моментом припинення стану є правова легалізація постраждалої особи шляхом її встановлення та визнання потерпілим у кримінальному провадженні» [9])); **рецидивна віктимна поведінка** (стійка думка про те, що світ не може існувати без злочинності, небажання слідувати заходам безпеки через віру про неминучість долі тощо); **недбала віктимна поведінка** (зумовлена необачністю, невіглаством, зухвалістю, а також іншими психологічними особливостями неповнолітнього) та **об'єктивні** – конкретні фактори та життєві ситуації, які спричинили вчинення кримінального правопорушення: **особливості особистості підлітка:** вік, стать, зовнішні дані тощо, які роблять його випадковою жертвою, через особливі присмаки злочинця (має місце,

коли умови, в яких вчинюється суспільно небезпечне діяння, не забезпечені поведінкою неповнолітнього: у денний час, у людному місці тощо); **конкретна життєва ситуація** (комплекс дій, які відбуваються лише в даний час та в даному місці): кримінальне правопорушення, зумовлене непередбачуваною поведінкою злочинця (наприклад, завдання шкоди дитини батьками, які перебувають у стані алкогольного/наркотичного сп'яніння тощо); кримінальне правопорушення, зумовлене психічними захворюваннями злочинця (спонтанні гвалтівники, агресори тощо)» [10, с. 116]. Варто звернути увагу, що не виокремлюючи в загальному сенсі окремі типи неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень, ми не можемо не приділити окрему увагу підліткам, які потерпіли від суспільно небезпечних діянь сексуального характеру. Останнє можна пояснити тим, що сексуально перверсивна поведінка кримінального правопорушника у більшості випадків провокується або зумовлюється поведінкою неповнолітньої жертви.

Дійсно, в загальному розумінні типи неповнолітніх жертв сексуальних кримінальних правопорушень різко не відрізняються інших жертв таких кримінальних правопорушень. При цьому типологія таких осіб є дещо звуженою за рахунок частого домінування певних особливостей, котрі провокують кримінального правопорушника на вчинення протиправного діяння. Наприклад, якщо особа прагне вчинити крадіжку або грабїж / розбій, жертва частіше за все відіграє другорядну роль, оскільки на перший план виходять обставини, які сприяють правопорушенню (темний час доби, відсутність сторонніх осіб тощо). У випадку насильницького інцесту або будь-якого іншого суспільно небезпечного діяння сексуального характеру увага акцентується на потерпілому як на об'єкті бажання. Саме тому кримінальний правопорушник зазвичай звертає увагу на два таких аспекти: біологічні особливості жертви та поведінкові реакції. Вивчення статистики та судової практики дозволило нам підсумувати, що у більшості випадків такого роду кримінальне правопорушення вчиняється щодо малоліт-

ніх / неповнолітніх осіб, котрі мають привабливу зовнішність та пасивний тип поведінки (не прикладають надмірної кількості зусиль для захисту та попередження інцесту). Отже, враховуючи сказане, зазначимо, що **до найбільш розповсюджених належать такі типи жертв насильницького інцесту:** 1) фізично приваблива жертва – особа, котра за своїми зовнішніми даними, віком, іншими особливостями (і навіть вадами) зовнішності відповідає сексуальним уподобанням кримінального правопорушника; 2) гендерно приваблива жертва – особа, котра відповідає уподобанням правопорушника за своєю статевою приналежністю; 3) активна жертва (зокрема і жертва-провокактор) – особа, котра своєю поведінкою (флірт, відвертий одяг тощо) «заохочує» сексуальні зазіхання кримінального правопорушника; 4) пасивна жертва – особа, котра усвідомлює вчинення відносно себе сексуального насильства та або взагалі не вчиняє дій, спрямованих на самозахист, або вчиняє їх не повною мірою; 5) жертва обставин – особа, яка потерпіла від сексуального насильства через збіг певних обставин (алкогольна агресія правопорушника, відсутність інших осіб, котрі відповідали б уподобанням правопорушника).

Жертва, потрапляючи в екстремальну ситуацію здійснення проти неї акту насильства, намагається уникнути цієї ситуації або звести до мінімуму можливі негативні наслідки. У такий момент у жертви виникає кілька варіантів поведінки для досягнення зазначеної мети. Вибір варіантів поведінки відбувається з урахуванням як попереднього власного, так і чужого життєвого досвіду, а також на підставі власних особистісних якостей. Якщо в центральній нервовій системі людини переважають процеси гальмування, то, потрапляючи в екстремальні умови здійснення проти неї акту насильства, вона поводить себе в перший момент пасивно, не починаючи практично ніяких активних дій. І навпаки, людина, у якої переважають процеси збудження, починає негайно випробовувати різні варіанти виходу із ситуації, що виникла. Час перебування в такому «мобілізованому» стані залежить від швидкості зміни нервових про-

цесів у даної людини. Чим вищою для жертви є значимість можливої втрати, тим вищим є загальний рівень її емоційної напруги. У міру розвитку ситуації й усвідомлення жертвою неможливості уникнути насильства рівень її емоційної напруги підвищується. Якщо ж постраждала сторона є невпевненою у своїх силах протистояти насильнику, емоції ще більше підсилюються. Передбачуваний негативний результат подій, що розвиваються, ще більше підсилює збудженість жертви. У цьому випадку, як показують результати досліджень, поведінка жертви може переходити у сферу неконтрольованої з її боку й зумовлюватися тими стереотипами, що були сформовані раніше [11, с. 98]. Вивчення судової практики дозволило нам підсумувати, що більшість неповнолітніх жертв насильницького інцесту перебувала у стані крайнього стресу, у зв'язку з чим вони навіть не намагались зупинити реалізацію кримінальним правопорушником протиправного умислу. Максимальні дії були такими: жертви просили насильника зупинитись та припинити свої дії, плакали або намагались кликати на допомогу. Зустрічної агресії майже не було, що свідчить про відсутність своєчасної необхідної оборони.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що *під особою жертви кримінального правопорушення* необхідно розуміти сукупність суб'єктивних соціально та юридично значущих особливостей, котрі в поєднанні з іншими об'єктивними умовами та обставинами сприяють та/або зумовлюють схильність людини стати жертвою суспільно небезпечного діяння, тим

самим віктимізуючи її. Під структурою особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення необхідно розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників та факторів, котрі впливають на індекс ймовірності потрапляння підлітка у кримінально протиправну ситуацію, що зумовлено наявністю сприяючих умов. Ураховуючи вказане, вважаємо, що до структури особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення має входити: 1) **демографічні ознаки** – особливості людини, які характеризують її як біологічну, розумну істоту, наділену певними елементарними рольовими функціями (стать, вік, сімейне становище тощо); 2) **соціально-побутові** – особливості людини, набуті внаслідок дорослішання, якими зумовлено якість виховання в родині, закладах освіти тощо. Соціально-побутові ознаки визначають загальне уявлення неповнолітнього про базові речі; 3) **громадянсько-рольові** – особливості людини, які формують її як громадянина країни (дотримання конституційних обов'язків); 4) **морально-ціннісні** – уявлення неповнолітнього про духовність, саморефлексія, розуміння найвищої цінності людського буття та усіх, пов'язаних із цим матерій; 5) **психолого-медичні** – особливості, які зумовлені відхиленнями у здоров'ї дитини, що сприяє віктимізації; 6) **кримінологічні** – інтеракція з кримінальним правопорушником та всі пов'язані з цим об'єктивні та суб'єктивні фактори віктимізації. Запропонована структура зумовлює відповідну типологію неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень.

Література

1. Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 276 с.
2. Тіточка Т. І. Інтеракція злочинця та неповнолітнього потерпілого у механізмі кримінально-протиправної поведінки. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2020. № 4. С. 651–658.
3. Головкін Б. М. Віктимна поведінка жертв злочинів. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 123–128.
4. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи : автореф дис. .... докт. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2001. 40 с.
5. Долгий О. А., Мудряк Т. О., Омельчук Л. В. Жертва злочину як головний елемент віктимології. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 1. С. 28–33.

6. Курс кримінології: Загальна частина : підручник : у 2 кн. / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. Кн. 1. С. 129–130.
7. Юрченко О. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 20 с.
8. Джужа А. О., Тичина Д. М. Роль потерпілого (жертви) в механізмі вчинення злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. №4. С. 90–94.
9. Головкін Б. М. Поняття латентної віктимізації від злочинних посягань. URL: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=21808>
10. Назимко Є. С., Андріяшевська М. С., Тіточка Т. І. Ювенальна віктимологія: теоретико-правова модель : монографія. Запоріжжя : Гельветика, 2021. 220 с.
11. Ханна Дорота Сасаль. «Блакитні карти». Процедура втручання поліції на випадок домашнього насильства. Winrock International, 1999. 45 с.

References

1. Viktymolohiia [Victimology]: navch. posib. (2017) / V. V. Holina, B. M. Holovkin, M. Yu. Valuiska ta in. ; za red. V. V. Holiny i B. M. Holovkina. Kharkiv : Pravo. 276 s. [in Ukrainian]
2. Titochka T. I. (2020) Interaktsiia zlochynstia ta nepovnolitnoho poterpiloho u mekhanizmi kryminalno-protypravnoi povedinky [The interaction between a criminal and a minor victim in the mechanism of criminal and illegal behavior]. *Elektronne naukove vydannia «Porivnialno-analitychne pravo»*. № 4. S. 651–658. [in Ukrainian]
3. Holovkin B. M. (2016) Viktymna povedinka zhertv zlochyniv [Victim behavior of crime victims]. *Problemy zakonnosti*. Vyp. 135. S. 123–128 in Ukrainian]
4. Tuliakov V. O. (2001) Vchennia pro zhertvu zlochynu: sotsialno-pravovi osnovy [The doctrine of the victim of a crime: social and legal foundations]: avtoref dys. .... dokt. yuryd. nauk : 12.00.08. Odesa. 40 s. [in Ukrainian]
5. Dolhyi O. A., Mudriak T. O., Omelchuk L. V. (2017) Zhertva zlochynu yak holovnyi element viktymolohii [The victim of a crime as the main element of victimology]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka)*. Vyp. 1. S. 28–33. [in Ukrainian]
6. Kurs kryminolohii [Criminology course]: Zahalna chastyna : pidruchnyk : u 2 kn. / za zah. red. O. M. Dzhuzy. Kyiv : Yurinkom Inter, 2001. Kn. 1. S. 129–130. [in Ukrainian]
7. Iurchenko O. (2004) Rol viktymnoi povedinky poterpilykh pry vchynenni tiazhkykh nasylnytskykh zlochyniv proty zhyttia ta zdorovia osoby [The role of the victim behavior of the victims in the commission of serious violent crimes against the life and health of a person] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Kharkiv. 20 s. [in Ukrainian]
8. Dzhuzya A. O., Tychna D. M. (2017) Rol poterpiloho (zhertvy) v mekhanizmi vchynennia zlochynu [The role of the victim (victim) in the mechanism of committing the crime]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. №4. S. 90-94. [in Ukrainian]
9. Holovkin B. M. (2018) Poniattia latentnoi viktymizatsii vid zlochynnykh posiahan [The concept of latent victimization from criminal offenses]. URL: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=21808> [in Ukrainian]
10. Nazymko Ye. S., Andriiashevska M. S., Titochka T. I. (2021) Yuvenalna viktymolohiia: teoretyko-pravova model [Juvenile victimology: theoretical and legal model]: monohrafiia. Zaporizhzhia : Helvetyka. 220 s. [in Ukrainian]
11. Khanna Dorota Sasal (1999) «Blakytne karty». Protsedura vtruchannia politsii na vypadok domashnoho nasylstva ["Blue cards"]. Procedure for police intervention in case of domestic violence]. Winrock International. 45 s. [in Ukrainian]